

ΤΟ ΣΠΑΘΙ ΣΤΗΝ ΦΑΛΑΓΓΑ ΚΑΙ ΤΟ ΤΕΙΧΟΣ ΑΣΠΙΔΩΝ

Μια συνοπτική
μελέτη για την
τακτική χρήση
του σπαθιού
στην φάλαγγα
από την
Αρχαιότητα έως
τον Μεσαίωνα.

■ ΓΡΑΦΕΙΟ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ

Η μάχη με ξίφος ελάμβανε ιδιαίτερη μορφή στα πλαίσια της Οπλιτικής φάλαγγας. (ευγενική χορηγία του συλλόγου ιστορικών μελετών Κορύβαντες)

ἀλλὰ μέγα ρέεσσι καὶ ἐσομένοισι πυθέσθαι.
ὡς ἄρα φωνήσας εἰρύσσατο φάσσανον ὄξύ,
τό οἱ ὑπὸ λαπάρην τέτατο μέγα τε σπιβαρόν τε,
οἴμησεν δὲ ἀλείς ὡς τ' αἰετὸς ὑψηπέτης,
ὅς τ' εἶσιν πεδίον δὲ διὰ νεφῶν ἐρεβενῶν

ἀρπάξων ἢ ἄρ' ἀμαλὴν ἢ πῶκα λαγών-
ῳς Ἐκτωρ οἴμησε τινάσσων φάσσανον ὄξύ.
ὀρμήθη δ' Ἀχιλεὺς, μένεος δ' ἐμπλήσατο θυμὸν
ἀγρίου, πρόσθεν δὲ σάκος στέρνοιο κάλυψε
καλὸν δαιδάλεον, κόρυθι δ' ἐπένευε φαινή

τετραφάλω· καλαὶ δὲ περισσεῖοντο ἔθειραι
χρῦσαι, ἄς Ἡφαιστος ἔει λόφον ἀμφὶ θαμειάς,
οἶος δ' ἀστήρ εἶσι μετ' ἀστράσι νυκτὸς ἀμολγῶ
ἔσπερος, ὅς κάλλιπας ἐν οὐρανῷ ἴσταται ἀστήρ,
ὡς αἰχμῆς ἀπέλαμπ' εὐήκεος, ἦν ἄρ' Ἀχιλλεύς

πάλιν δεξιτερῇ φρονέων κακὸν Ἐκτορι δίω
εἰσορώων χροῖα καλόν, ὅη εἴξειε μάλιστα.
τοῦ δὲ καὶ ἄλλο τόσον μὲν ἔχε χροῖα κάλκα τεύχεα
καλά, τὰ Πατρόκλοιο βίην ἐνάριξε κατακτάς
φαίνετο δ' ἢ κληῖδες ἀπ' ὤμων αὐχέν' ἔχουσι

λαυκαίνην, ἵνα τε ψυχῆς ὤκιστος ὄλεθρος
τῆ ρ' ἐπὶ οἷ μεμαῶτ' ἔλασ' ἔχει δῖος Ἀχιλλεύς,
ἀντικρὺ δ' ἀπαλοῖο δι' αὐχένος ἤλυθ' ἀκωκή·
οὐδ' ἄρ' ἀπ' ἀσφάραγον μελή τάμε χαλκοβάρεια,
ἄφρα τί μιν προτιεῖποι ἀμειβόμενος ἐπέεσσιν.

Στο παραπάνω απόσπασμα της Ιλιάδας από την Ραψωδία Χ, περιγράφεται η επική μονομαχία μεταξύ του Αχιλλέα και του Έκτορα. Βλέπουμε ότι ο Έκτορας ξιφούλκησε το κοφτερό σπαθί του με σκοπό να σκοτώσει τον Αχιλλέα, ωστόσο όλοι ξέρουμε πως κατέληξε η μονομαχία: με τον θάνατο του πρίγκιπα των Τρώων. Αφού πρώτα ο Αχιλλέας βρήκε άνοιγμα στην πανοπλία του αντιπάλου του, τον φόνευσε. Αυτό δείχνει ότι η αρματωσιά που φορούσε ο Έκτορας τον καθιστούσε άτρωτο σχεδόν σε όλες τις επιθέσεις, αφήνοντας εκτεθειμένο μόνον τον λαιμό του.

Όλα αυτά καλά. Σαφώς σε μια μονομαχία οι μαχητές έχουν μεγάλη ελευθερία κινήσεων, ακόμα και αν είναι αρματωμένοι με βαριές πανοπλίες και ασπίδες. Τι γινόταν, όμως, όταν οι ίδιοι πολεμιστές μάχονταν μέσα σε παράταξη φάλαγγας; Είναι ίδια η μάχη στην φάλαγγα με την μονομαχία δύο αντρών; Μπορούν να χρησιμοποιήσουν όλες τις επιθέσεις και όλες τις άμυνες που είναι δυνατόν να εκτελέσουν με τα όπλα και τις ασπίδες τους;

Η απάντηση είναι όχι. Η αναμέτρηση αντίπαλων έχοντας παραταχθεί στην φάλαγγα ή στο τείχος ασπίδων των Ομηρικών χρόνων (αλλά και του τείχος ασπίδων του Μεσαίωνα που παραδόξως μοιάζει πιο πολύ στην φάλαγγα, παρά στο αρχαίο τείχος ασπίδων των

Δαναών), δεν είναι «ελεύθερη» και αυτό θα εξετάσουμε εδώ.

Τείχος ασπίδων και φάλαγγα

Κατ' αρχάς θα πρέπει να ξεκαθαρίσουμε ότι άλλο είναι η φάλαγγα και άλλο το τείχος ασπίδων. Η φάλαγγα είναι μεταγενέστερη και γεννήθηκε μετά την εφεύρεση της ασπίδας τύπου «Όπλον», από την οποία και πήρε την ονομασία του ο μαχητής της φάλαγγας: «Οπλίτης». Το τείχος ασπίδων είναι προγενέστερο και το συναντάμε στους Δαναούς, τους Σουμερίους, τους αρχαίους Αιγύπτιους και σε άλλους λαούς της περιόδου.

Η διαφορά ανάμεσα στους δύο αυτούς σχηματισμούς-μηχανισμούς, είναι ότι στο τείχος ασπίδων των Δαναών οι πολεμιστές κρύβονταν πίσω από τις τεράστιες ασπίδες, οι οποίες ήταν δυσκίνητες, ενώ στην φάλαγγα οι οπλίτες διατηρούσαν την ευχέρεια βάδισης και χρήσης του δόρατος (που ήταν το βασικό επιθετικό όπλο). Μάλιστα στην φάλαγγα η ασπίδα του ενός οπλίτη κάλυπτε την ασπίδα του άλλου (και μαζί τον διπλανό οπλίτη), δημιουργώντας ένα συμπαγές χαλύβδινο τείχος, εφόσον όλοι οι οπλίτες φορούσαν βαριούς θώρακες, κράνη κ.τ.λ.

Παρόμοια με την οπλιτική φάλαγγα ήταν η ρωμαϊκή λεγεώνα, με την διαφορά ότι η ασπίδα στην δεύτερη ήταν ορθογώνια και ατομική. Δηλαδή ο λεγεωνάριος προστάτευε τον εαυτό του και όχι και τον διπλανό του. Η καινοτομία των Ρωμαίων ήταν μια πιο εξελιγμένη ελληνική φάλαγγα. Στην ελληνική φάλαγγα ο πιο έμπειρος οπλίτης στεκόταν δεξιά και ονομάζονταν πρόμαχος. Όμως, δεν ήταν προστατευμένος από κάποιον στα δεξιά του. Επίσης, οι οπλίτες του πρώτου στοιχίου βρίσκονταν πάντα στην πρώτη γραμμή μέχρι να πέσουν (να φονευθούν ή να τραυματιστούν) ή μέχρι η παράταξη τους να νικήσει.

Οι Ρωμαίοι αλλάζοντας τις ασπίδες τους σε ατομικές, όχι μόνο προστάτευαν καλύτερα τον πρόμαχό τους, αλλά ταυτόχρονα μπορούσαν να εκτελούν πιο εύκολα αλλαγές στοιχών, χωρίς να χρειαστεί να φονευθούν ή να τραυματιστούν οι λεγεωνάριοι στην πρώτη γραμμή. Επίσης, οι λεγεωνάριοι του δεύτερου στοιχίου σήκωναν τις ασπίδες ψηλά και πρότασσαν τα ριχτάρια τους παράλληλα με το έδαφος, κάνοντας μια καινοτόμα και πολύ ευέλικτη φάλαγγα, σε σχέση με την μακεδονική και την οπλιτική φάλαγγα των Νότιων Ελλήνων.

Αν εξετάσουμε την φάλαγγα των Μακεδόνων, θα δούμε ότι ήταν διαφορετική από αυτή των Νοτίων Ελλήνων και από την λεγεώνα των Ρωμαίων. Ο σχηματισμός ήταν πάλι πυκνός, όμως αυτό που έκανε την μακεδονι-